

О. М. Корчова

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Зосередження наукової спільноти на гуманітарних проблемах, пов'язаних із мовно-політичними, соціально-психологічними аспектами взаємодії людей, актуалізація національно-консолідаційної функції української мови зорієнтовують освітню парадигму ХХІ ст. на формування й розвиток риторично компетентних соціономістів, професійна діяльність яких спрямована на підтримку й надання допомоги людям різних вікових і соціальних категорій засобами міжособистісного спілкування.

Відповідно до цього професійно необхідним є формування риторичної компетентності (РК) в майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (МФСС) як особистісної якості, що охоплює гуманістичні ціннісні орієнтації, мотивацію до міжособистісного спілкування; володіння риторичним тезаурусом; спроможність конструювати мовленнєву діяльність із додержанням риторичних законів; вміння послуговуватися вербальними етикетними формулами та розрізнати сутність невербальних засобів спілкування; усвідомлення необхідності риторичного самовдосконалення на засадах морально-етичних чеснот.

Фундаментальним теоретико-методологічним підґрунтям проблеми формування РК у контексті фахової підготовки є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, у яких порушено різні аспекти окресленої проблеми: професійна підготовка в умовах антропоцентризму (В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень та ін.), комунікативно-компетентнісна освітня парадигма (Н. Бібік, М. Вашуленко, О. Овчарук та ін.), дидактичний потенціал риторики у фаховому становленні особистості (К. Берк, Г. Вілперт, Н. Голуб, Л. Мацько, Г. Сагач та ін.); вагомість комунікативного складника в професійній підготовці майбутніх соціальних працівників, психологів (А. Капська, Л. Міщик, Т. Ханецька та ін.). Водночас аналіз наукових джерел засвідчує відсутність фундаментальних праць, у яких було б деталізовано процес формування РК в МФСС.

Із огляду на це метою статті є теоретичне обґрунтування моделі формування риторичної компетентності в майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Ключовим поняттям педагогічного моделювання є «модель» (фр. *modele* – зразок [1, с. 516]) – «уявна або матеріально-реалізована система, котра відображає або відтворює об'єкт дослідження (природний

чи соціальний) і здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію стосовно цього об'єкта» [1, с. 516].

Отже, *модель формування РК в МФСС* визначаємо як мисленнєву систему логічно структурованої єдності складників, спрямованих на формування в соціономістів означеної особистісної якості.

За типом організації й управління пізнавальною діяльністю суб'єктів навчання апелюємо до *структурно-функціональної моделі* (рис. 1), яку репрезентуємо трьома структурними блоками – методологічно-цільовим, змістово-процесуальним, діагностико-результативним – логічно розміщеними відповідно до функціональної єдності процесу підготовки МФСС до риторичної діяльності.

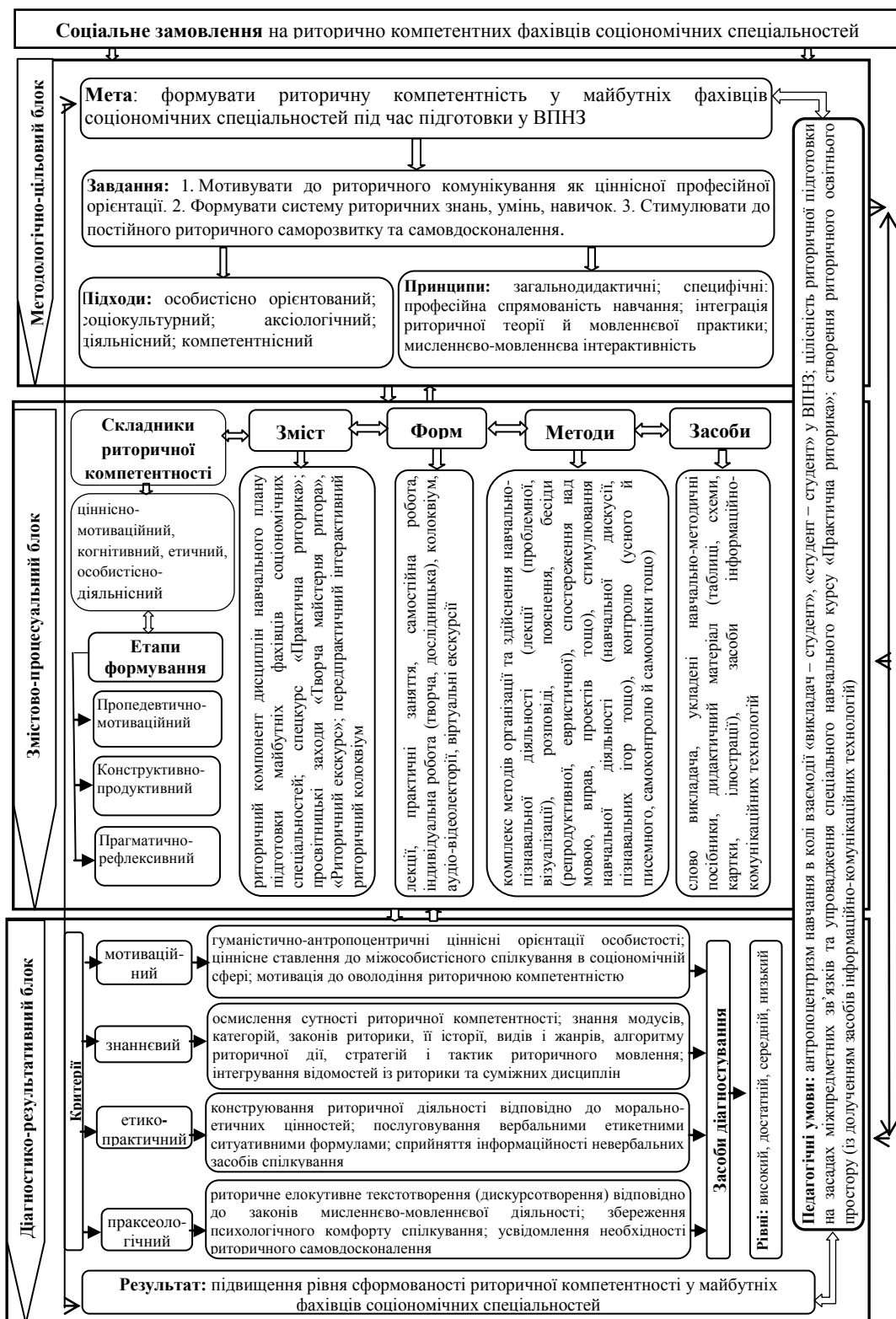
Методологічно-цільовий блок декларує мету, завдання, підходи та принципи навчання. Наголошуємо на специфічних принципах навчання риторики: *професійній спрямованості навчання* – відповідність змісту, форм і методів вивчення риторики професійним якостям фахівця в контексті міжпредметних зв'язків фундаментальних і фахових дисциплін навчального плану підготовки соціономістів; *інтеграції риторичної теорії й мовленнєвої практики* – удосконалення рівня володіння студентами всіма складниками РК через практичне застосування риторичної теорії в різних сферах суспільного життя; *мисленнєво-мовленнєвій інтерактивності* – активізація мисленнєво-мовленнєвої діяльності студентів шляхом упровадження інтерактивних форм навчання в атмосфері психологічного комфорту спілкування, що уможливує конструктивний діалог між суб'єктами навчання, сприяє оволодінню навичками активного сприймання та продукування всіх видів мовлення, формує мовну свідомість студентів.

Компонентами *змістово-процесуального блоку* є зміст, форми, методи, засоби навчання в контексті етапів формування всіх складників (ціннісно-мотиваційного, когнітивного, етичного, особистісно-діяльнісного) РК у МФСС.

Мета *пропедевтично-мотиваційного етапу* – формування знань про мову й мовлення в соціумі, про культ Слова, про спілкування як універсальну реальність суспільного буття, фактор особистісного представлення й засіб соціально-педагогічної та психолого-педагогічної дії для мотивування МФСС до оволодіння РК з метою вирішення професійних завдань соціономічної сфери.

Конструктивно-продуктивний етап спрямований на вправлення студентів у риторичному текстотворенні не лише шляхом відтворення здобутих знань, а й через усвідомлений продуктивно-творчий спосіб їх застосування (комбінування, трансформацію, модифікацію), конструюючи риторичні стратегії відповідно до змодельованої навчальної ситуації.

Метою *прагматично-рефлексивного етапу* вбачаємо узагальнення й систематизацію, аналіз і самоаналіз здобутих риторичних знань та

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування РК у МФСС

вмінь; формування спроможності застосовувати риторичну теорію й практику в межах інших навчальних дисциплін.

Усвідомлюючи зміст освіти як об'єкт педагогічного моделювання, показником для змістового наповнення моделі формування РК у МФСС вважаємо значущість навчального матеріалу в освітньому континуумі, що реалізується через: 1) відповідність загальному змісту вищої освіти та професійної підготовки соціологів; 2) практичну спрямованість; 3) орієнтування на розвиток творчого потенціалу студентів; 4) виховний ресурс; 5) значущість для розвитку ціннісних орієнтацій гуманістично-антропоцентричної діяльності майбутніх фахівців у соціологічній сфері.

Зміст пропедевтично-мотиваційного етапу репрезентуємо доповненням риторичним матеріалом «Філософії», «Психології (вікової та педагогічної)», «Педагогіки» – дисциплін, що передують вивченню «Практичної риторики», пропагуючи ідеї антропоцентризму навчально-виховного процесу, спрямованого на формування ціннісного ставлення студентів до риторичної комунікації в професійній сфері.

Змістове наповнення *конструктивно-продуктивного етапу* формування РК майбутніх соціологів реалізуємо авторським спецкурсом «Практична риторика». Його мета полягає у формуванні РК МФСС, а основними завданнями є: поглиблювати теоретичні знання про основні модуси риторики з огляду на соціологічну сферу професійної діяльності майбутніх соціологів; спонукати до опанування видо-жанрової парадигми риторичних текстів; формувати вміння застосовувати риторичні правила й прийоми з метою конструювання дієвого спілкування відповідно до потреб висловлювання шляхом продукування переконливого, точного, логічного, доцільного, доступного, різноманітного, виразного мовлення відповідно до морально-етичних категорій та понять; розвивати навички володіння технікою мовлення, мовно-мовленнєвим етикетом, етикетною кінесикою, проксемікою, атрибутикою, прийомами оперативного управління поведінкою комунікантів із метою створення психологічного комфорту спілкування в мінливих умовах соціологічної комунікації; систематизувати уявлення про риторичний ідеал як історично й суспільно зумовлену систему загальних вимог до мовлення й мовленнєвої поведінки носія певної культури; формувати риторичний ідеал соціолога; виховувати здатність до самоконтролю й саморегуляції, потребу в риторичній освіті та самовдосконаленні [2, с. 11]. Додатковим складником окресленого етапу формування РК у МФСС убачаємо просвітницькі заходи: «Риторичний екскурс», «Творчу майстерню ритора».

Прагматично-рефлексивний етап спрямований не стільки на оволодіння теорією й практикою публічного мовлення, скільки на розвиток здатності майбутніх соціологів застосовувати під час вирішення конкретних соціальних завдань здобуті риторичні знання й уміння, постійно удосконалюючи їх. Змістове наповнення етапу складає риторичний контекст навчальних дисциплін («Соціальна психологія»,

«Соціальна педагогіка», «Етика соціально-педагогічної діяльності», «Технології соціальної (соціально-педагогічної) роботи», «Соціально-педагогічне консультування» / «Психологічне консультування», «Конфліктологія), передпрактичний інтерактивний риторичний колоквиум, що передбачає комунікативне вирішення задач соціономічної сфери.

Розроблена модель репрезентує основні *форми* навчальної діяльності студентів відповідно до організації освітнього процесу у вищій школі, а саме: лекції, практичні заняття, самостійну роботу, творчу індивідуальну роботу, колоквиум, аудіо-відеолекторії, віртуальні / реальні екскурсії. Вони спрямовані на розширення, узагальнення й систематизування знань про модули риторики – основи суб'єкт-суб'єктної взаємодії соціономічної сфери; долучення до національної культури, і мовно-мовленнєвої передусім; ознайомлення з історією ораторського мистецтва; оволодіння риторичними канонами дієвої комунікації відповідно до етики міжособистісної взаємодії в соціономічній сфері; розвиток навичок вільного комунікування, активного слухання, критичного мислення.

Окреслені зміст та форми риторично спрямованого навчання дають змогу реалізувати комплекс *методів* формування РК у МФСС. Послугуючись класифікацією Ю. Бабанського [3, с. 131], виокремлюємо методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності (метод лекції (проблемної, візуалізації), розповіді, пояснення, бесіди (репродуктивної, евристичної), метод спостереження над мовою, вправ, проєктів), стимулювання навчальної діяльності (метод навчальної дискусії, пізнавальних ігор), контролю і самоконтролю навчально-пізнавальної діяльності (усного, письмового). Акцентуємо увагу на тому, що всі ці методи за певних умов можуть репрезентувати риторичне інтерактивне навчання, підвалини якого становлять групові (співпраця в малих групах), колективні (полілог між учасниками освітнього процесу) та колективно-групові (інтеграція групової роботи та навчального полілогу) інтерактивні методи [1, с. 358]. Ідейним і процесуальним центром усіх методів є комунікативна й риторична взаємодія.

Серед *засобів* формування РК виокремлюємо: нематеріальні й матеріальні. До нематеріальних відносимо слово викладача, що не лише організовує навчально-пізнавальну діяльність студентів, спонукає до розмірковування, а є виразником загальномовленнєвої національної культури, взірцем культуромовної риторично зорієнтованої поведінки. До матеріальних – рекомендовану літературу, зміст якої спрямований на оволодіння РК; укладені авторські посібники, що мають на меті утверджувати мотивацію студентів щодо формування РК як професійно необхідної якості та формувати її; дидактичний матеріал (таблиці, схеми, картки, ілюстрації тощо), аудіовізуальні засоби інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), що «забезпечують організацію,

одержання, опрацювання, зберігання, подання, передавання, копіювання інформації та управління інформаційними процесами» [1, с. 361].

Із огляду на задекларований принцип вивчення риторики («антропоцентризм педагогічної майстерності + мистецтво соціокультурної комунікації + інноваційні інтерактивні технології») наголошуємо на комплексному застосуванні матеріальних і нематеріальних засобів формування РК.

Діагностико-результативний блок моделі формування РК передбачає визначення рівня досягнення мети професійно-риторичної підготовки МФСС. Означений комплекс опирається на *критерії* (мотиваційний, знаннєвий, етико-практичний, праксеологічний), *показники, рівні* (високий, достатній, середній, низький) сформованості РК та *діагностичний інструментарій*.

Вихідними риторичними знаннями й уміннями вважаємо: усвідомлення ролі та місця риторики у фаховій підготовці, її взаємозв'язків із іншими навчальними дисциплінами; знання засад мовної комунікації загалом, і міжособистісної комунікативної взаємодії зокрема; практичне володіння нормами сучасної української літературної мови та комунікативними якостями мовлення з метою вдосконалення рівня власної мовно-мовленнєвої культури; вільне володіння тезаурусом дисципліни; обізнаність із видо-жанровою парадигмою риторики; опанування основ техніки усного й писемного мовлення, засобів логіко-емоційної виразності; проектування законів мисленнєво-мовленнєвої діяльності на конструювання публічного мовлення; уміння риторично правильно комунікувати: добирати мовні засоби, прийоми їх уживання відповідно до ситуації й мети спілкування; чітко, послідовно, логічно висловлювати власні думки та переконання, підтримуючи гармонійну соціальну мережу ділових та особистісних контактів; переконувати, аргументувати; протидіяти маніпуляції; долати бар'єри спілкування; уникати та за потреби долати комунікативні девіації; здатність використовувати риторичні знання, уміння, навички для забезпечення посередництва між особистістю та родиною, між різними суспільними та державними структурами, під час роботи в умовах неформального спілкування; володіння мовно-мовленнєвим етикетом, кінесичними засобами спілкування, етикетною проксемікою й атрибутикою як складниками РК та культури національного спілкування; усвідомлення потреби постійного вдосконалення РК шляхом риторичної самоосвіти.

Формування будь-якої компетентності, і риторичної передусім, – це динамічний процес комбінації знань, розумінь, умінь, цінностей, інших особистісних якостей, що описують результати навчання. Освіта ж загалом, і риторична зокрема, характеризується безперервністю. Із огляду на це про сформовану РК як *результат* упровадження описаної моделі говоримо гіпотетично, науково коректним практичним результатом утілення якої вбачаємо підвищення рівня сформованості РК, удосконалення якої триватиме впродовж усього життя.

Отже, розроблена структурно-функціональна модель формування РК у МФСС є *цілісною* (педагогічні умови опосередковано (через зміст, методи, форми і засоби навчання, спроектовані підходами і принципами) інтегрують мету й результат), *динамічною* (об'єднує процеси навчання і самонавчання, виховання і самовиховання, розвитку і саморозвитку), *відкритою* (риторичне самовдосконалення упродовж життя) і *наочною* дидактичною системою, що охоплює формування всіх складників РК, їх інтеграцію в умовах риторизованого освітнього простору.

Перспективи подальших пошуків вбачаємо в деталізації практичних аспектів реалізації моделі формування РК у МФСС.

Список використаної літератури

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України / [голов. ред. : В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. **2. Корчова О. М.** Практична риторика : програма навчальної дисципліни для здобувачів вищої освіти за соціономічними спеціальностями / Олена Михайлівна Корчова. – Суми : ТОВ «Вид.-поліграфічне підприємство «Фабрика друку», 2016. – 224 с. **3. Фіцула М. М.** Педагогіка : навч. посіб. / Михайло Миколайович Фіцула. – 3-тє вид., стер. – К. : Академвидав, 2009. – 560 с.

Корчова О. М. Модель формування риторичної компетентності в майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей

У статті здійснено спробу розв'язання проблеми формування риторичної компетентності в майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Запропоновано структурно-функціональну модель формування означеної якості. У структурі моделі вирізнено та схарактеризовано методологічно-цільовий (мету, завдання, підходи, загальнодидактичні й специфічні принципи), змістово-процесуальний (зміст, форми, методи, засоби навчання, етапи формування риторичної компетентності), діагностико-результативний (критерії, показники, рівні сформованості риторичної компетентності, діагностичний інструментарій) блоки. Акцентовано увагу на цілісності, динамічності, відкритості та наочності дидактичної системи, що охоплює формування всіх складників риторичної компетентності.

Ключові слова: риторична компетентність, майбутні фахівці соціономічних спеціальностей, педагогічне моделювання, модель формування.

Корчёва Е. М. Модель формирования риторической компетентности у будущих специалистов социономических специальностей

В статье предпринята попытка решения проблемы формирования риторической компетентности у будущих специалистов социономических специальностей. Предложена структурно-

функциональная модель формирования указанного качества. В структуре модели определено и охарактеризовано методологическо-целевой (цель, задачи, подходы, общедидактические и специфические принципы), содержательно-процессуальный (содержание, формы, методы, средства обучения, этапы формирования риторической компетентности), диагностико-результативный (критерии, показатели, уровни сформированности риторической компетентности, диагностический инструментарий) блоки. Акцентируется внимание на целостности, динамичности, открытости и наглядности дидактической системы, которая охватывает формирование всех составляющих риторической компетентности.

Ключевые слова: риторическая компетентность, будущие специалисты социномических специальностей, педагогическое моделирование, модель формирования.

Korchova O. Model of forming the rhetorical competence of intending professionals in socionomical specialties

The article an attempt was made to solve the problem of forming the rhetorical competence of intending professionals in socionomical specialties as a personal quality, covering humanistic value orientations, motivation to interpersonal communication; owning a rhetorical thesaurus; the ability to construct a speech activity with the observance of rhetorical laws; the ability to use verbal etiquette formulas and to distinguish the essence of nonverbal means of communication; awareness of the need for rhetorical self-improvement on the basis of moral and ethical virtues. The structural-functional model of forming of the specified quality is proposed. In the structure of the model the methodological-target (purpose, tasks, approaches, general didactic and specific principles), the content-procedural (content, forms, methods, means of training and stages of formation of rhetorical competence), diagnostic-productive (criteria, indicators, levels of rhetorical competence and diagnostic tools) blocks are distinguished and characterized. The emphasis is on the integrity, dynamism, openness and vision clearness of the didactic system, which encompass the formation of all components of rhetorical competence. The continuity of rhetorical education of intending professionals in socionomical specialties emphasized.

Key words: rhetorical competence, intending professionals in socionomical specialties, pedagogical modeling, model of forming.